

**DRIE BIJWOORDEN VAN GRAAD:
GEK, WAANZINNIG, KRANKZINNIG**

Jack Hoeksema (RUG)

Ik heb zo wa-wa-wa-waanzinnig gedroomd
Ik was zo mooi, mooi, mooi
't Was echt niet gewoon

Iedereen riep: Hieperdepiep!
Daarna werd ik gekust en gekroond
Ik heb zo wa-wa-wa-waanzinnig gedroomd

(Kinderen voor kinderen)

1. Inleiding

Negatief-polaire bijwoorden van graad zijn een relatief zeldzaam verschijnsel in het Nederlands. Positief-polaire bijwoorden van graad zijn tamelijk gebruikelijk (van der Wouden 1997, Klein 1998), zoals *tamelijk*, *vrij*, *nogal*, *behoorlijk*, *redelijk*, *enigszins* en diverse andere, maar negatief-polaire bijwoorden van graad zijn er maar enkele. De bekendste is zonder twijfel *bijster* (Zwarts 1981, Klein & Hoeksema 1994, Hoeksema & den Ouden 2005):

- (1) a. Het weer was niet bijster aangenaam.
b. *Het weer was bijster aangenaam.

Een van de bevindingen van Klein & Hoeksema (1994) was dat *bijster* interactie laat zien tussen antonymie en negatie. Adjectieven vormen vaak antoniemenparen: *groot-klein*, *mooi-lelijk*, *aangenaam-ongenaam*, *veel-weinig*, *goed-slecht* etc. Binnen een antoniemenpaar is er doorgaans een ongemarkeerd en een gemarkeerd element. Ongemarkeerde elementen zijn vaak frequenter (Greenberg 1966), kunnen gebruikt worden in neutrale vragen, en zijn vaak ongeleed, terwijl gemarkeerde elementen minder vaak voorkomen, gebruikt worden in niet-neutrale vragen (vragen met een presuppositie), en morfologisch vaak geleed zijn. Zo is *aangenaam* frequenter dan *onaangenaam* (CELEX, cf. Baayen, Piepenbrock en Van Rijn 1993, geeft 1215

versus 993 voorkomens), kan het in neutrale vragen worden gebruikt (zie (2) hieronder) en is *onaangenaam* meer geleed dan *aangenaam* (het bevat een extra morfeem: *on-*). Het morfologische criterium kan niet altijd gebruikt worden (*groot* en *klein* zijn allebei ongeleed), maar dan volstaan de beide andere criteria doorgaans.

- (2) a. Hoe aangenaam was het weer? (neutrale vraag)
 b. Hoe onaangenaam was het weer? (geladen vraag: veronderstelt dat het weer onaangenaam was)

Zowel gemarkeerde als ongemarkeerde adjectieven kunnen in positieve (bevestigende) en negatieve (ontkennende) zinnen worden gebruikt, en dat levert een viertal mogelijkheden op. Bij *bijster* levert dit (voor veel sprekers) het volgende patroon op:

Tabel 1: Interactie van gemarkeerdheid en negatie

negatie↓ gemarkeerdheid→	ongemarkeerd	gemarkeerd
positief	*bijster veel	bijster weinig
negatief	niet bijster veel	*niet bijster weinig

Combineert *bijster* met een ongemarkeerd antoniem, dan is negatie vereist, maar combineert *bijster* met een gemarkeerd antoniem, dan is negatie ongewenst. (Overigens is er variatie onder taalgebruikers, waar ik nu even van abstraheer, en zijn de oordelen bij minder frequente adjectieven vaak niet zo helder.) Voor corpusgegevens die deze indeling steunen, verwijs ik naar Hoeksema (1998). Van de twee acceptabele combinaties is *niet bijster veel* het meest gebruikelijk, en *bijster weinig* relatief zeldzaam. Bij het bijwoord *bar* ligt dit precies andersom, en is er een duidelijke voorkeur voor *bar weinig* boven *niet bar veel*. *Bijster* is met andere woorden een negatief-polaire uitdrukking die vooral optreedt in combinatie met ongemarkeerde elementen van antoniemenparen.

In dit artikel zal ik betogen dat het hierboven beschreven gedrag van *bijster* niet uniek is, maar in nog sterkere mate van toepassing is op een ander bijwoord van graad, namelijk *gek*.

2. *Gek, waanzinnig, krankzinnig* als bijwoorden van graad

De drie adjectieven *gek*, *waanzinnig* en *krankzinnig* kunnen alle drie optreden als bijwoorden van graad:

- (3) a. Ik was waanzinnig blij.
 b. Het was krankzinnig druk op het werk.
 c. Het boek was niet zo gek duur.

In elk van de drie zinnen in (3) kunnen we, zonder verlies aan betekenis, in plaats van *waanzinnig*, *krankzinnig* of *gek* een standaard bijwoord van graad als *heel* invullen:

- (4) a. Ik was heel blij.
 b. Het was heel druk op het werk.
 c. Het boek was niet zo heel duur.

Van het hier besproken drietal bijwoorden van graad is *gek* duidelijk negatief-polair. Positieve voorkomens ben ik niet tegengekomen en lijken intuïtief niet acceptabel:

- (5) a. *Het boek was gek duur.
 b. *Het is gek ver naar mijn huis.
 c. *Er waren gek veel studenten op het college.

Krankzinnig kan daarentegen zowel in ontkennende als in bevestigende zinnen gebruikt worden:

- (6) a. Gelukkig is het boek niet krankzinnig duur.
 b. Onze vakantie was krankzinnig duur.

Waanzinnig, tenslotte, lijkt vooral in bevestigende zinnen gebruikt te worden, en laat zich daarmee wellicht als een positief-polaire uitdrukking bestempelen (zie Klein 1998). Hoewel negatieve voorkomens niet schrikbarend slecht lijken, ben ik er in het corpusmateriaal, hieronder te bespreken, slechts enkele tegengekomen.

We kunnen deze observaties samenvatten in de vorm van de volgende tabel:

Tabel 2: Gek, krankzinnig, waanzinnig in positieve en negatieve zinnen

	Positief voorkomen	Negatief voorkomen
Gek	*	✓
krankzinnig	✓	✓
waanzinnig	✓	*/✓

Effecten van antonymie laat ik nog even rusten, want die kunnen we het beste bestuderen aan de hand van corpusgegevens, omdat de oordelen over acceptabiliteit, zeker als we die bekijken in combinatie met de af- of aanwezigheid van negatie in de zin, tamelijk zacht zijn, en dus weinig houvast bieden. In de volgende paragraaf worden de corpusgegevens gepresenteerd.

3. Corpusgegevens

In een database met ruim 65.000 voorkomens van bijwoorden van graad, door de auteur met de hand verzameld uit teksten van de periode 1500-2012, kunnen ook enkele honderden voorkomens van de drie bijwoorden uit de titel van dit artikel worden aangetroffen. In deze sectie bespreek ik de combinatorische patronen die in deze gegevens te vinden zijn. Het corpusmateriaal is zeer gemêleerd, met zinnen uit allerlei bronnen en tekstsoorten, zoals romans, brieven, dagboeken, kranten, tijdschriften, websites en toneelstukken.

Een van de eerste zaken die opvallen bij inspectie van de gegevens is dat geen van de drie uitdrukkingen al bijzonder lang als bijwoord van graad wordt gebruikt. Voor *waanzinnig* en *krankzinnig* stel ik vast dat de oudste vindplaatsen dateren van het eerste decennium van de twintigste eeuw, terwijl *gek* gangbaar is vanaf de jaren 1940.

Van de drie uitdrukkingen is *gek* het meest beperkt in de elementen waarmee het zich laat combineren. In Tabel 3 worden de corpusgegevens samengevat:

Tabel 3: Combinaties met *niet (zo) gek* (corpusgegevens)

druk	1
duur	5
groot	6
jong	1
lang	23
oud	1
vaak	4
veel	181
ver	9
verschillend	1
totaal	232

Het betreft, op een enkel geval na, adjectieven en bijwoorden die corresponderen met een numerieke schaal. Het meest gebruikte element is *veel*, een soort van telwoord. Op de vraag *hoeveel?* kan men antwoorden met een getal. Bij de andere adjectieven kan men antwoorden met een getal plus een maatuitdrukking: *hoe oud?* 16 jaar; *hoe duur?* 17 euro; *hoe ver?* 25 kilometer; *hoe vaak?* 23 keer; *hoe groot?* 13 centimeter.

Alleen *druk* en *verschillend* komen niet overeen met een numerieke schaal, en het is misschien ook niet verrassend, gezien onze hypothese dat numerieke schalen een belangrijke rol spelen, dat ze allebei maar één keer voorkomen. Verder is het opmerkelijk dat de adjectieven bijna uitsluitend uit de ongemarkeerde elementen van antoniemenparen blijken te zijn gerekruteerd. Alleen *jong* vormt op deze generalisatie een uitzondering.

In Tabel 4 hieronder volgt een overzicht van de uitdrukkingen in mijn materiaal die optraden met het bijwoord van graad *waan-zinnig*.

Tabel 4: Combinaties met *waan*zinnig

aanstekelijk	1
ambitieu	1
begaan met	1
belangrijk	2
blij	1
breed	1
creatief	1
de aandacht trekken	1
de schijt hebben aan	1
dol	1
druk	2
duur	1
efficiënt	1
ergeren	1
fijnzinnig	1
gaaf	1
gek	2
gezagsgetrouw	1
gezond	1
goed	3
goedkoop	1
grijselijk	1
groot	4
het druk hebben	4
hoog	5
interessant	3
Jaloers	2
Klein	1
Klikken	1
knap	1
kort	1
laat	1
leuk	5
liefhebben	1
moeilijk	4
mooi	3

net	1
ontwikkeld	1
opwindend	2
populair	8
rijk	3
ruim	1
serieus nemen	1
slecht	1
slim	1
snel	1
spannend	1
sterk	2
talentrijk	1
tegen de borst stuiten	1
trots	3
veel	30
veelzijdig	1
ver	1
verliefd	4
vervelend	1
weinig	1
Totaal	129

Waarschijnlijk het meest in het oog lopende verschil met *gek* is de veel ruimere spreiding van de elementen die door *waanzzinnig* kunnen worden bepaald. Terwijl het totale aantal voorkomens van *waanzzinnig* als bepaling van graad slechts iets meer dan de helft is van het aantal voorkomens van *gek*, is de groep van gemodificeerde elementen veel groter. De schalen die horen bij de uitdrukkingen zijn lang niet allemaal numeriek. Naast adjectieven zien we ook werkwoorden en werkwoordelijke uitdrukkingen. Ook negatieve leden van antoniemenparen duiken op: *slecht*, *weinig*, *klein*, *kort*, *goedkoop*, zij het minder vaak dan hun positieve tegenhangers. Het aantal eenmalig voorkomende combinaties is ook veel groter dan bij *gek*, wat wijst op een grotere mate van productiviteit (als we Baayen's 1992 maat van het aantal hapax legomena toepassen op unieke combinaties).

In Tabel 5 volgen tenslotte de combinaties met *krankzinnig*. Omdat deze uitdrukking minder vaak voorkomt dan de beide andere, is het aantal combinaties aan de lage kant. Toch valt al meteen op dat er meer mogelijkheden zijn dan bij *gek*, dat vele malen vaker voorkomt.

Tabel 5: Combinaties met *krankzinnig*

Dik	1
Duur	1
Gedreven	1
Hoog	7
Kuis	1
Lang	1
Lekker	1
Moeilijk	1
Mooi	1
Onder druk liggen	1
Serieus nemen	1
Snel	3
Veel	14
Ver	1
Verlangen	1
Totaal	35

Intuïtief is er een verschil tussen *waanzzinnig* en *krankzinnig*. *Waanzzinnig* is meer dan *krankzinnig* al gegrammaticaliseerd als bepaling van graad, en kan inmiddels worden beschouwd als een informeel bijwoord van hoge graad, vergelijkbaar met bijvoorbeeld *hartstikke*, *ontiegelijk* of *super*. Daarbij is de oorspronkelijke

negatieve betekenis geheel op de achtergrond gedrongen. Bij *krankzinnig* is die negatieve connotatie sterker aanwezig, zo is mijn indruk als taalgebruiker. Ik zou veel eerder zeggen *Het was krankzinnig druk* dan *Het was krankzinnig rustig*, maar bij *waanzinnig* is die voorkeur minder uitgesproken. Deze intuïties zijn enigszins teer, en het zou mooi zijn als corpusgegevens ondersteuning boden. Met behulp van Google heb ik gekeken hoe vaak combinaties van beide adverbia voorkomen op het Internet met *moeilijk*, *makkelijk* en *simpel*. Ruwe Google-scores heb ik niet genomen, maar het aantal voorkomens dat Google daadwerkelijk ophoest. Aan het eind van een aantal resultaten, bijvoorbeeld 151, zegt Google het volgende:

“Om de meest relevante resultaten te tonen, hebben we er een aantal weggelaten die heel sterk lijken op de reeds weergegeven 151.”

Kijken we niet naar de weggelaten websites, maar alleen naar de daadwerkelijk weergegeven pagina's, dan komen we uit op het volgende:

Tabel 6: Googletellingen van combinaties

	Krankzinnig	Waanzinnig
Moeilijk	118	666
Makkelijk	17	205
Simpel	24	126

We zien inderdaad een grotere asymmetrie bij de aantallen voor *krankzinnig* dan bij die voor *waanzinnig*. De verschillen zijn significant ($\chi^2 = 9.6$, $df = 2$, $p < 0.01$).

4. Toegift: *madly*

In het Engels wordt *crazy* gebruikt als bijwoord van graad in een gering aantal combinaties, zoals *crazy scary*, en *insanely* lijkt ook in opkomst. In het op Google Books gebaseerde corpus van Mark Davies (<http://googlebooks.byu.edu/>) loopt het aantal voorkomens van deze laatste uitdrukking geleidelijk op van 0.01 per miljoen woorden in het decennium 1820-1830 naar 0.36 per miljoen in het decennium 2000-2010. Natuurlijk blijft dit een erg laag getal, maar de opkomst is onmiskenbaar.

Iets gebruikelijker is *madly*, vooral in combinatie met *love* of *in love*, en ook regelmatig in combinatie met het gerelateerde begrip *jealous*. In een eigen corpus met ruim 12.000 voorkomens van bijwoorden van graad trof ik slechts 14 voorkomens van *madly* aan, dus iets meer dan een promille. Zie Tabel 7.

Tabel 7: Madly

adore	1
idealistic	1
in love	7
jealous	2
love	2
talented	1
Totaal	14

Alle voorkomens zijn positief, wat op een aantal van 14 niet zo veel zegt. Een kijkje in het al eerder genoemde grootste corpus ter wereld (Google Books), leert ons dat er sprake is van weinig negatieve voorkomens: voor de periode 2000-2010 zijn er 38 negatieve voorkomens *not madly in love* van de in totaal 5846 voorkomens van *madly in love*. Dat is een uitermate scheve verdeling die wijst op een nagenoeg positief-polair karakter, vergelijkbaar met Nederlands *waan-zinnig*. Hetzelfde corpus levert de volgende gegevens op voor alle combinaties van *madly* met een erop volgend woord. Het voorzetsel *in* springt eruit (wegens de combinatie *madly in love*), de andere preposities horen bij een iets ander gebruik als bijwoord van wijze (vooral bij werkwoorden van beweging zoals *to dash madly through the crowd*, *jump madly into the pool*, etc. Alleen *jealous* levert een frequent optredend adjectief op, met *madly* als bepaling van graad.

1	in	45.295
2	through	4.654
3	into	3.994
4	about	3.864
5	down	3.052
6	around	2.134
7	over	2.001
8	jealous	1.752
9	across	1.555
10	toward	1.415

Als we *madly* opvatten als positief-polair bijwoord van graad, kunnen we de geringe aantallen negatieve voorkomens verklaren als gevallen van echo-negatie (cf. Seuren 1976), dan wel van dubbele ontkenning (Baker 1970), en ontkenning in vraagzinnen en conditionele zinnen. Tot de laatste categorie moet onder andere het volgende voorbeeld gerekend te worden, uit een liedje van The Doors:

*Don't ya love her madly
 Wanna be her daddy
 Don't ya love her face
 Don't ya love her as she's walkin' out the door
 Like she did one thousand times before*

Negatief-polaire bijwoorden van graad kent het Engels ook, zij het niet in het woordveld *crazy – madly – insanely*, maar met *all that: Jones is *(not) all that keen on outdoors sports* (Israel 2011), en *too: I am not too keen on competing with her*.

5. Conclusie

Gek is een negatief-polair bijwoord van graad, dat net als *bijster* vooral optreedt in combinatie met positieve elementen van een antoniemenpaar, zoals *veel*, *ver*, en *duur*. *Waanzinnig* is nagenoeg positief-polair, en kan met de positieve en de negatieve elementen van een antoniemenpaar gecombineerd worden. *Krankzinnig*, tenslotte, is niet gevoelig voor polariteit. Het Engelse *madly* lijkt in zijn distributie nogal op *waan-zinnig*, maar is meer beperkt in zijn mogelijkheden tot combinatie met adjectieven, predicatieve uitdrukkingen en werkwoorden.

De drie bijwoorden van graad zijn niet zeer oud. Ze komen vanaf het begin van de 20^e eeuw met enige regelmaat voor in teksten. Door hun inherent-negatieve karakter kunnen ze beschouwd worden als exponenten van de groep van taboe-uitdrukkingen met versterkend karakter, zoals ook bastaardvloeken als *verdomd*, *verdraaid*, *verhipt* etc., die eveneens als bijwoorden van graad nevendiensten verrichten, versterkende prefixen (prefixoïden) als bijv. *dood-*, en *rete-* in elatieve samenstellingen, en emphatische bijwoorden als *ontzettend*, *verschrikkelijk*, *vreselijk*, *gruwelijk* etc. (zie Napoli & Hoeksema 2009 voor een breder overzicht van de rol van taboe-uitdrukkingen). We zien de drie uitdrukkingen van gekte opduiken op ongeveer hetzelfde moment dat het Duits *wahnsinnig* introduceert als bijwoord van graad, en het Engels *madly*. Dit steunt

de hypothese dat de verbreiding van bijwoorden van graad in de Westeuropese talen niet langs geheel onafhankelijke paden geschiedt, maar vooral via contact en leenvertalingen. Het in kaart brengen van die wederzijdse beïnvloeding vormt een uitdaging voor de corpusgebaseerde diachrone taalkunde.

Bibliografie

- Baayen, R. Harald
 1992 'Quantitative aspects of morphological productivity.' *Yearbook of Morphology 1991*, Kluwer, Dordrecht, 181-208.
- Baayen, R. Harald, Richard Piepenbrock, & Hedderik van Rijn
 1993 *The CELEX lexical data base on CD-ROM*. Linguistic Data Consortium, Philadelphia, PA.
- Baker, C. Lee
 1970 'Double Negatives,' *Linguistic Inquiry* 1, 169-186.
- Greenberg, Joseph H.
 1966 *Language Universals, With Special Reference to Feature Hierarchies*. Janua Linguarum, Series Minor 59. Mouton, Den Haag.
- Hoeksema, Jack
 1998 'Corpusonderzoek naar negatief-polaire uitdrukkingen.' *Tabu* 28-1, 1-52.
- Hoeksema, Jack en Dirk-Bart den Ouden
 2005 'Positief- en negatief-polaire bepalingen van graad: een empirisch onderzoek.' *Tabu* 34-3/4, 129-144.
- Israel, Michael
 2011 *The Grammar of Polarity: Pragmatics, Sensitivity, and the Logic of Scales*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Klein, Henny
 1998 *Adverbs of Degree*. John Benjamins, Amsterdam/Philadelphia.
- Klein, Henny & Jack Hoeksema
 1994 'Bar en bijster: Een onderzoek naar twee polariteitsgevoelige adverbia.' *Gramma/TTT* 3-2, 75-88.
- Napoli, Donna Jo and Jack Hoeksema
 2009 'The grammatical versatility of taboo terms.' *Studies in Language*, 33(3), 612-643.
- Seuren, Pieter A.M.
 1976 'Echo: Een studie in negatie.' In: Geert Koefoed en Arnold Evers, red., *Lijnen van taaltheoretisch onderzoek*. Tjeenk Willink, Groningen, 160-184.
- Wouden, Ton van der
 1997 *Negative Contexts: Collocation, Polarity and Multiple Negation*. Routledge, London.
- Zwarts, Frans
 1981 'Negatief Polaire Uitdrukkingen I,' *GLOT* 4-1, 35-132.

LEERMECHANISMEN IN TWEEDEDIALECTVERWERVING

Kathy Rys, Walter Daelemans, Guy De Pauw, Steven Gillis

Universiteit van Antwerpen

1. Inleiding

Binnen de dialectologie is er de afgelopen jaren een toenemende interesse waar te nemen voor onderzoek naar de verwerving van dialecten (cf. Berthele, 2002; Chambers, 1992; De Vogelaer, 2010; De Vogelaer & Rooze-Stouthamer, 2006; Kerswill, 1994; Payne, 1976, 1980; Roberts, 1994, 1997a, 1997b; Roberts & Labov, 1995; Rys, 2003, 2007; Rys & Bonte, 2006; Rys & De Valck, 2010; Siegel, 2010; Vousten & Bongaerts, 1990; Vousten, 1995). Dialect kan verworven worden als moedertaal (i.e. T1), maar gezien het feit dat dialect steeds minder als thuistaal gesproken wordt (cf. Hoppenbrouwers, 1990; Taeldeman, 1989, 1991), zijn kinderen voor de verwerving van het lokale dialect steeds vaker aangewezen op situaties buiten het gezin waarin nog dialect gesproken wordt, zoals het contact met grootouders of andere dialectsprekende familieleden en het contact met leeftijdgenoten die thuis wel nog dialect spreken. Onder bepaalde omstandigheden, waaronder een (vrij) positieve attitude tegenover het dialect en voldoende contact met het dialect, verwerven kinderen dan het lokale dialect als tweede taal. Het contact met leeftijdgenoten op school of in jeugd- en sportverenigingen heeft met name een grote invloed op het taalgebruik van kinderen en jongeren. Aangezien het dialect van kinderen die thuis wel nog het dialect hebben geleerd vaak vrij sterk genivelleerd is, is tweededialectverwerving vaak imperfecte verwerving (zg. ‘imperfect learning’, cf. De Vink, 2004).

In deze bijdrage bestuderen wij de verwerving van fonologische kenmerken van het dialect van Maldegem (Oost-Vlaanderen) door negen-, twaalf- en vijftienjarigen die in het Standaardnederlands zijn opgevoed. Meer bepaald focussen we op de vraag welke leermechanismen er ten grondslag liggen aan tweededialectverwerving: zijn er indicaties dat kinderen regels vormen bij het verwerven van een dialect als tweede taal, of leren zij de fonologische kenmerken van het dialect eerder op een woord-voor-woord basis? Onderzoek naar de leermechanismen van tweededialectverwerving is interessant omdat we te maken hebben met twee taalsystemen (i.e. T1 en T2) die typologisch nauw verwant zijn. In het geval van onze studie hebben we te maken met een